

BIOLOGIYA FANINI O'RGANISHDA DASTURNING AMALIY QISMINING O'RNI. EKSKURSIYALARNI TASHKIL ETISH

Guljahon Uchqunovna Suyunova
Chirchiq davlat pedagogika universiteti

Annotatsiya

maqolada biologiya fanini o'rganishda dasturning amaliy qismining o'rni va ekskursiyalar tashkil etish haqida gap borgan.

Kalit so'zlar: Ekskursiya, ta'lim, biologiya, sifat, ta'lim samardorligi, ta'lim sifati.

1. Biologiya fanining maktab tizimidagi o'rni

Biologiya jamiyat taraqqiyotining amaliy yo'nalishlari va odamlarning ma'naviy-mafkuraviy sohalarida biologik bilimlarni shakllantirishning muhim vositasi sifatida maktab ta'limi tizimida etakchi o'rinlardan birini egallaydi. Shunga ko'ra umumta'lim muassasalarida biologiya fanini o'qitish o'quvchilar tomonidan hayotga tayyorlash va ta'limni davom ettirish uchun zarur bo'lgan ham ko'nikma, ham amaliy ko'nikmalarni egallashga, hayvonot dunyosi haqidagi bilimlar tizimini o'zlashtirishga qaratilgan bo'lishi kerak.

Biologik ta'lim maktabning asosiy vazifasi - o'quvchiga ta'lim va tarbiya berishda muhim rol o'ynaydi. Bu insonning axloqiy, aqliy va jismoniy salomatligini rivojlantirishga yordam beradi.

Tabiiy jarayonlar va hodisalar, materiyaning turli darajadagi tashkil etilishi, tabiiy ob'ektlar va tizimlarning o'zaro ta'sirining xilma-xilligi haqidagi bilimlar o'quvchilar ongida dunyoning yagona ilmiy rasmini shakllantiradi.

2. Biologiya fanini o'rganishda dasturning amaliy qismining o'rni

Atrofdagi voqelikni bilish tushunchalarni shakllantirish va ular bilan ishlashdan boshlanganligi sababli, biologiyani o'qitish jarayoni o'quv jarayonida o'quvchilarda tushunchalarni tizimli shakllantirish va rivojlantirishdan iborat bo'lgan fundamental uslubiy qonuniyatga asoslanadi. Biroq, zamonaviy o'qitishning tahlili bu yerda bir-biriga qarama-qarshilikni ko'rsatadi: bir

tomonidan, maktab o'quvchilarida bir qator biologik tushunchalarni shakllantirish maqsadini qo'ygan bo'lsa, ikkinchi tomondan, amaliyot shuni ko'rsatadiki, o'qituvchilar o'quvchilarning bilimlarini shakllantirishga yetarlicha o'rgatmaydilar. Tushunchalar, ular biologik ob'ektni o'rganishda har doim ham kontseptsiyani shakllantirish mexanizmini ochib bermaydi. Natijada eng muhim biologik tushunchalar va ularning ishlashi bilan bog'liq muammolar qoniqarsiz assimilyatsiya qilinadi.

Amalda yuzaga kelgan vaziyatning sababi tushunarli, chunki o'rganilayotgan ob'ektning muhim xususiyatlarini ajratib ko'rsatish va u bilan bevosita ishlagandagina tushunchaga umumlashtirish mumkin. Afsuski, sinfda tirik narsalar bilan ishlashni tashkil etish juda cheklangan. Har doim ham emas va har bir o'qituvchi dasturning amaliy qismini bajarmaydi. Biologiyani o'qitishning uy sharoitida, sinfdan tashqari, maktabdan tashqari shakllarida tirik ob'ektlardan foydalanish ham nihoyatda kam uchraydi. Ommaviy maktabda o'quvchilarga tayyor bilim berish va mustaqil fikrlashni, shuningdek, o'quvchilarning bevosita hissiy-amaliy faoliyatini cheklashga asoslangan metodika ustunlik qiladi. Bu esa maktab o'quvchilarining aqliy faoliyatini eng oddiy usullarini amalga oshira olmasligiga, o'rganilayotgan narsa va hodisalarning muhim belgilarini ajratib ko'rsatishga, ularni umumlashtirishga, tushunchalarga aylana olmasligiga olib keladi.

Sovet maktabi yillarida e'lon qilingan nazariya va amaliyot, o'rganishning hayot bilan chambarchas bog'liqligini amalga oshirish shiori biologiyani o'qitishda tirik ob'ektlardan foydalanish muammosini rivojlantirishga yordam berdi. Talabalarning tirik ob'ektlar bilan har xil ish turlarini tashkil etishning ayrim masalalariga bag'ishlangan metodist-tabiatshunoslarning ishlari umumlashtirilganda ta'limni tashkil etishning individual shakllarini o'zaro bog'lash va biologiya o'qitishning yaxlit tizimini shakllantirish zarurligini ko'rsatdi. Bu muammoni amaliyotda hal etish biologiyani tirik ob'ektlar bilan o'qitish jarayonini ta'minlovchi o'quv-moddiy bazani (o'quv-tajriba maydoni, yovvoyi tabiat burchagi, maktab issiqxonasi) shakllantirishga yordam berdi.

Ammo bugungi kunda aksariyat shahar va qishloq maktablarida bu baza yetishmayapti. Ekskursiyalar paytida tabiat bilan muloqot qilish imkoniyati minimal darajaga tushiriladi. Uy o'simliklari maktablarning, ayniqsa shaharlarning hozirgi ish sharoitida eng qulay yashash ob'ekti bo'lib qoldi. Biroq, ular har doim ham ta'lim maqsadlarida foydalanilmaydi.

Demak, biologiya o'qitishning zamonaviy amaliyoti tahlili o'quvchilar tomonidan biologik tushunchalarni o'zlashtirishda, intellektual va amaliy ko'nikmalarni egallashda jiddiy kamchiliklar yuzaga kelganligini ko'rsatadi.

Aniqlangan kamchiliklar orasida eng muhimlari quyidagilardir: - yovvoyi tabiatni o'rganish usullarini past darajada bilish; - biologik hodisalarni ko'rsatadigan eksperimentlar to'g'risidagi materiallarni etarli darajada bilmaslik; - fiziologik muammolarni ochib berishdagi qiyinchiliklar; - qishloq xo'jaligining biologik asoslarini yomon bilish.

Amaliyotlar.

Aniqlangan kamchiliklarning sabablari orasida ikkita asosiy narsani ajratib ko'rsatish kerak: **o'quv jarayonida talabalarning turli xil bilim manbalari bilan mustaqil ishlashiga va dasturning amaliy qismini amalga oshirishga etarlicha e'tibor berilmayapti .**

Shu munosabat bilan ekskursiyalar, tabiatda kuza tishlar, biologik ob'ektlar bilan tajribalar o'tkazish va amaliy ishlarga e'tiborni kuchaytirish qat'iy tavsiya etiladi.

3. Biologiyani o'qitishda ekskursiyaning o'rni va ahamiyati.

Har qanday ekskursiya nafaqat tarbiyaviy, balki tarbiyaviy elementlarni ham o'z ichiga oladi. Shuning uchun ekskursiya usulining vazifalari bilan batafsil tanishishdan boshlab, ikkita asosiy turdagi vazifalarni - ta'lim va tarbiyani ajratib ko'rsatish kerak.

Barcha yoshdagi va turli o'quv fanlari bo'yicha o'quvchilar uchun tizimli ekskursiyalar tashkil etish orqali maktab o'z oldiga qanday **ta'lim vazifalarini qo'yadi?**

Ta'limning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat :

- maktabda o'rganilgan bilimlarning eng keng tavsifi;
- talabalarni yangi bilimlar bilan boyitish.

Ekskursiya, o'quvchilarni o'rganilayotgan ob'ekt bilan yuzma-yuz qo'yish, birinchi navbatda:

- og'zaki tasvirlarni tasvirlaydi;
- o'quvchida barcha turdagi maktab ko'rgazmali qurollari ta'sirida shakllangan sxematik tasvirlarni predmetlarning o'zi tasvirlari bilan almashtiradi;
- talaba ongini bilimni boshqa reja asosida qayta ishlashga majbur qiladi.

Ekskursiyada qatnashgan talaba odatdagi muhitni darhol o'zgartiradi:

- ekskursiya uni toza havoga olib chiqadi, jismoniy kuch sarflashni talab qiladi;
- bu uning odatiy ruhiy muhitini o'zgartiradi: intizom boshqa shaklga ega;

- u doimo "omma oldida" yashaydi, uning qiziqishlari o'rtoqlar va kattalarning manfaatlariga ekskursiya paytida maktabdagidan ko'ra tez-tez va turlicha to'qnash keladi;

- "yurish" ning o'zi uchun odatiy bo'lmagan kundalik maqsadlari bor - o'yin-kulgi yoki tor biznes xarakteridagi topshiriqlarni bajarish va keng ma'noda - hayotni o'rganish.

Talabning shaxsiyati tez taranglashadi va bu zo'riqish uning tanasining umumiy hayajonlanishi tufayli barcha ruhiy jarayonlarning yanada keskin va ayni paytda chuqurroq tajribasiga yordam beradi: uning shaxsiyati yorug'lik va qorong'u tomonlari bilan yanada erkinroq namoyon bo'ladi, va tashqi dunyo ob'ektlarini keskin idrok etish aqliy mehnatning tabiiy shakllariga ta'sir qiladi va uyg'otadi.

Bu hayajon juda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega, chunki u ish sur'atini tezlashtiradi va turli ko'nikma va malakalarni egallash vaqtini qisqartiradi. Har xil qobiliyatdagi mashqlar kuchli, o'quvchilarda quvnoqlik, optimizm va o'ziga ishonch hissi paydo bo'ladi.

	Maqsad	Vazifasi	O'tkazish shakli
1	Dam olish	Dorivor o'simliklar, mavalar, qo'ziqorinlarni izlash	Sayr
2	O'quv	O'quv fanini o'quvchilar tomonidan o'rganishi (botanika,geografiya)	Sinfdan tashqari dars
3	Ilmiy	Zoologiya muziyi uchun namunalarni izlash.(zoologiya)	Ekspeditsiya
4	Umumta'limiy	Umumiy madaniy dunyoqarashni kengaytirish	Turistik poxodlarda suhbat, transportli sayohatda yo'l-yo'lakay ekskursiya axborotini berish.

Kognitiv jarayonlar, talabalarning hissiy va irodaviy hayoti sohasidagi turli vazifalar ekskursiyalarning ushbu asosiy natijasi bilan chambarchas bog'liq.

Ta'lim vazifalari:

- o'quvchining ko'rish va kuzatilayotgan ob'ektning ko'rinishini aniq idrok etish qobiliyatini rivojlantirish ("nigohning o'tkirligi va aniqligi");
- diqqatning nozikligi va sezgirligini targ'ib qilish;
- fikrlashning zukkoligini rivojlantirish;
- konstruktiv tasavvur faolligini tezlashtirish va hodisalarni oldindan ko'rish san'atini rivojlantirish.

Exkursiyalar davomida o'quvchilar olib borishlari kerak bo'lgan jamoaviy hayot maktabga ulardan o'quvchilarning ijtimoiy tarbiyasi uchun keng foydalanish imkoniyatini beradi . Ular o'z faoliyati yo'nalishining mohir rahbari orqali butun yoki eng zaif o'rtoqlarning manfaatlarini uchun o'zlarining egoistik impulslarini cheklash odatiga ega bo'lishlari kerak. Ular o'rtoqlar va kattalar bilan til topishish ko'nikmalarini o'rganishlari va ular bilan birgalikda ishlashlari, ba'zi mas'uliyatlarni o'z zimmlariga olishlari, ularni eslab qolishlari va umuman olganda ekskursiya guruhining manfaatlarini va qadr-qimmatiga g'amxo'rlik qilishlari kerak. Ekskursiyalar pirovardida hamjihatlik va faol intizom ruhini rivojlantirishi kerak .

Toza havoda, odatdagi muhitdan tashqarida bo'lish, sog'lom hayajon (ohangning oshishi), organizmdagi metabolizmni tezlashtiradi; mushak tizimining qizg'in ishi, har qanday charchoqsiz jismoniy ishda bo'lgani kabi, sog'lom charchoqning to'g'ri almashinishi va

tananing o'ziga xos jismoniy farovonligini keltirib chiqaradigan kuchning tiklanishi bilan birga keladi; sezgi organlarining qizg'in ishi ularning takomillashgani haqida taassurot qoldiradi. Salomatlik tuyg'usi, quvnoqlik hissi, g'ayrioddiy muhitga qaramay, tananing ko'zga ko'ringan yutuqlari o'quvchilarda o'z shaxsiyatining kuchiga ko'proq ishonchini uyg'otadi va uni mustahkamlaydi.

O'quvchilarning rahbarlari uchun ekskursiyalarning ahamiyati haqida savol tug'ilishi mumkin emas. Shubhasiz, ular o'qituvchining o'z-o'zini tarbiyalashiga omil bo'la oladi. Ekskursiyalar o'qituvchini o'quvchilarga yaqinlashtirishi, ularning individualligiga yaqinlashish va alohida o'quvchilarning psixik xususiyatlarini bilish imkonini berishi bilan ham muhimdir. Rahbarlar ko'pincha o'zlarining ko'plab talabalari ularga ilgari taqdim etilganidan butunlay boshqacha tarzda ko'rinishini tan olishadi.

Maktabning ekskursiyalar uchun qo'yadigan vazifalarini ko'rib chiqish yakunida yana bir narsani ta'kidlash kerak - rasmiy xususiyatga ega, ya'ni barcha turdagi to'plamlar to'plami: tabiiy fanlar, fotosuratlar, videolar, maishiy yodgorliklar va boshqa materiallar. sinfda o'qitishning maqsadi.

4. Biologik ekskursiyalarning turlari

Ekskursiyalar ajratiladi:

- profili bo'yicha: botanika, zoologiya, anatomiya, umumiy biologiya, ekologiya;
- o'tkazish shakliga ko'ra: dars, sinfdan va darsdan tashqari;
- maqsadlar bo'yicha: faktlarni aniqlash, tadqiqot, umumlashtirish;
- vaqt bo'yicha: bir, ikki soat, bir kunlik va ko'p kunlik.
-

5. Ekskursiyaning tuzilishi

Ekskursiyalar aniq rejalashtirilgan va puxta tayyorlangan bo'lishi kerak. Ekskursiyaning quyidagi tarkibiy qismlari rejalashtirilgan:

- ekskursiya mavzusi;
- ekskursiya ob'ekti;
- uskunalari;
- vaqt sarflashi;
- natijalar taqdimoti.

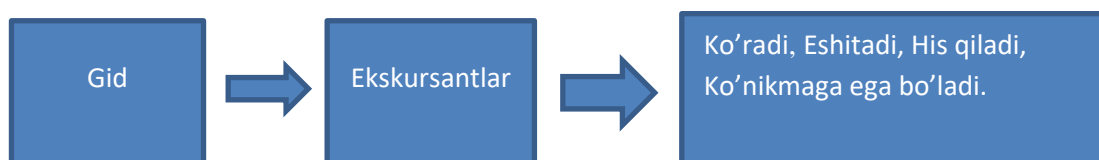
Ekskursiya mavzusini va ekskursiya ob'ektini tanlash murakkab, o'zaro bog'liq holda amalga oshiriladi. Ekskursiyalar uchun dastur tomonidan ajratilgan vaqt cheklanganligini hisobga olib, o'qituvchi amaliy ahamiyatga ega bo'lgan mavzuni tanlashi va ushbu sharoitda amalga oshirilishi kerak. Va bu mujassamlanish imkon qadar yorqin va to'liq kuzatish uchun qulay bo'lishi kerak.

Tanlangan mavzu ekskursiya vaqtini belgilaydi, bu o'quv rejasi va dars jadvali bilan tartibga solinadi.

Natijalar sinf, maktab va butun o'quv jarayonining ehtiyojlarini hisobga olgan holda rejalashtirilgan.

6. Ekskursiyani tashkil etish bosqichlari, uni tayyorlash va o'tkazish

1. Ekskursiya obyekti bilan batafsil tanishish. Ob'ekt yoki texnologik majmuaning bevosita shu bilan bog'liq bo'lgan qismlarini aniqlash.
2. Ekskursiya davomiyligi uchun gidni aniqlash. Ekskursiyani o'qituvchining o'zi olib boradigan vaziyatni ideal holat deb hisoblash kerak. Ammo sanoat ob'ektlarida o'qituvchining bilimi yitarli bo'lmasligi mumkin. Shuning uchun, qoida tariqasida, bunday hollarda ekskursiya korxonada xodimi tomonidan amalga oshiriladi, u bilan ekskursiya maqsadi va talabalarning tayyorgarlik darajasi to'g'risida oldindan kelishish suhbatini o'tkaziladi.
3. O'qituvchilarni maktabdan ekskursiya ob'ektiga olib o'tish yo'nalishini aniqlash va o'rganish.
4. Talabalar bilan suhbat o'tkazish.
5. Ekskursiya mavzusi va maqsadi haqida ma'lumot beriladi,
5. Talabalar ekskursiya davomida o'zlariga kerakli ma'lumotlarni olishlari kerak.
6. Ekskursiya xizmatida ob'ektlarini hikoya qilish usullarini aniqlash.
7. Ekskursiya xizmatida ekskursiyalarning xavfsizligini ta'minlash.
8. Ekskursiya xizmatida birinchi tibbiy yordam ko'rsatish qoidasini o'rganish.

Talabalar ekskursiya davomida javob olishlari kerak bo'lgan savollarga javob oldilar.

Yigitlar qayirga borishlarini, nima uchun, nima to'plash kerakligini bilishlari kerak. O'qituvchi bolalarga ko'chada, o'rmonda, jamoat joylarida o'zini tutish qoidalarini eslatib turadi. Ekskursiyaga tayyorgarlik ko'rayotganda, siz bolalarning kiyimlariga e'tibor berishingiz kerak. Bolalar ob-havo va mavsumga qarab qulay kiyinishlari kerak. Ekskursiya uchun o'qituvchi ekskursiya jihozlari va to'plangan materialni tabiat burchagiga joylashtirish

uchun jihozlarni tayyorlashi kerak. Uni tayyorlashga bolalarni jalb qilish yaxshidir. Bu ularning bo'lajak ekskursiyaga bo'lgan qiziqishini uyg'otishga yordam beradi. Barcha jihozlar ma'lum bir joyda bo'lishi kerak. Ekskursiyadan oldin o'qituvchi guruhda keyingi ish uchun qanday material to'plash kerakligini va shu munosabat bilan siz bilan qanday jihozlarni olishingiz kerakligini diqqat bilan ko'rib chiqishi kerak. O'qituvchi talabalar uchun quyidagi xatti-harakatlar qoidalarini shakllantirishi kerak:

- belgilang, eslab qoling (lekin yirtmang, yig'mang);
- kuzating (lekin tutmang); - qush uylarini suratga olmang; - shovqin qilmang; - yugurmang;
- daraxtlarga keraksiz chiqmang; - zarar bermang, qushlarni poloponlarini ushlamang.

O'qituvchi va talabalar 20-30 yil oldin keng tarqalgan o'simlik va hayvonlarning ko'p turlari hozir kamdan-kam va yo'qolib ketish xavfi ostida ekanligini unutmasliklari kerak va qizil kitobga kiritilgan o'simliklarni uzmang. Ekskursiyada to'liq tartibni ta'minlash uchun o'qituvchi talabalarni 4-5 kishidan iborat guruhlariga taqsimlaydi, va ularning hammasi to'da bo'lib yurishmaydi, u erda ular intizom uchun mas'ul bo'lgan kattani saylaydilar. Ma'lum bir vaqtda o'quvchilar maktabga yig'iladilar va o'qituvchi rahbarligida ekskursiya ob'ektiga boradilar. O'qituvchiga katta yoshdagi talabalardan biri yoki boshqa o'qituvchi yordam berishi tavsiya etiladi. Murakkab ekskursiyalar tashkiliy jihatdan alohida qiziqish uyg'otadi, chunki talabalar bir nechta o'qituvchilar tomonidan boshqariladi. Ekskursiya davomida talabalar nimalarga e'tibor birishlari kerak.

- ob'ektlarni kuzatish va gidning tushuntirishini tinglash;
- hikoya va kuzatish jarayonida yozuvlarni yuritish;
- hisobot uchun materiallar to'plash.

Ekskursiyadan so'ng, umumlashtiruvchi yakuniy bilim majburiy ravishda amalga oshiriladi. Talabalar o'z taassurotlari bilan o'rtoqlashadilar, ekskursiya oldidan o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob berishadi. Ekskursiya haqida yozma yoki elektron hisobot beriladi. Ekskursiya davomida olingan materiallar asosida stend-xulosalar tuziladi.

7. Ekskursiyalarda tanaffus

Ekskursiyalarda tanaffus – asosiy tarkibiy qismi bo'lib, oldindan rejalashtiriladi. Ular marshrut bo'yicha, mavzuga bog'liq namoyish ob'ektlari mavjud bo'lmaganda, ekskursiyalarda maqsadlidir. Bunday tanaffuslar maqsadi – sayyohlar hikoyadan dam olishadi va bir-birlari bilan qiziqarli fakti muhokama qilishadi. Yana sayyohlarga ekskursiya ob'ektlarini mustaqil aylanib chiqishlari uchun tanaffus beriladi, bu ularga mavzuni yanada chuqurroq anglashiga yordam beradi. Tanaffus paytida gid sayyohlar harakatini ohista yo'naltirishi zarur.

Kutilmagan hodisalarga reaksiya. Ekskursiya jarayonida kutilmagan hodisalar har xil bo'ladi: shovqinli to'y marosimi, tez o'tib borayotgan yong'in o'chirish mashinasining sirenasi, birdaniga paydo bo'lgan itlar to'dasi va boshqalar albatta sayyohlar e'tiborini tortadi. Bunday paytlarda gid o'zini qanday tutishi kerak? Eng avval ko'rmayotganga olmasligi lozim. Yaxshisi ekskursiyani to'xtatib, tasodifiy hodisalar tinchib ketmagunicha yoki guruhning unga qiziqishi pasaymaguncha kutishi kerak. Bo'lib o'tayotganlarga gid qisqacha ma'lumot bersa ham yaxshi bo'ladi. Masalan: to'ylar soni, to'ydagi eng qiziqarli voqealar haqida. Kutilmagan holatlarni to'g'ri qabul qilib, ekskursiya mavzusini yoritishga yordam bermasada, hodisani

ekskursiyaning qo`shimcha ob`ekti sifatida qarash lozim. *Sayyohlar bilan savol-javoblar.* Ekskursiya jarayonida qatnashchilarga savol tug`ilishi tabiiy. Agar unga tezda javob berilsa bu ekskursiya ketma-ketligini buzib auditoriya diqqatini ekskursiyaning asosiy mazmunidan jalg`itishi mumkin. Gid avtobusdagi chiqish so`zida yoki hikoyani boshlashidan avval tug`iladigan savollarga u ekskursiya oxirida javob berishi haqida sayyohlarni ogohlantirishi kerak va u shu pozitsiyaga amal qilishi lozim. Agar namoyish adresli, materiallar chuqur tahlil qilingan, faktlar aniq, xulosalar mantiqiy bo`lsa, savollar va tushunmovchiliklar paydo bo`lmaydi.

«Gid ma`ruzachi kabi o`zining individual matnidan foydalanishi mumkin. Shuning uchun hikoyaning asosiy mazmunini maxsus kartochkaga ko`chirish tavsiya etiladi. Kartochkada ob`ekt haqida ma`lumotlar, hikoyaning asosiy mazmuni, yodgorlik tahlili sxemasi, sitatalar, tarixiy sanalar, raqamli materiallarning qisqacha mazmuni sharhi yoziladi. Kartochkadan foydalanishning bir xususiyati mavjud. Ekskursiya jarayonida gid hamma matni o`qimaydi, faqatgina unga qarab hikoya mazmunini aniqlashtiradi. Shahar va ayniqsa shahardan tashqaridagi ekskursiyalar tanaffusi paytida u kartochkani ko`rib chiqib, hikoya materiallarini xotirasiga qayta tiklaydi. Kartochkalar ekskursiya jarayonida foydalanish uchun qulay bo`lishi kerak. Ularning tavsiya etilgan o`lchami A4 formatli qog`ozning to`rtidan bir qismi yoki yarmi. Adashmaslik uchun kartochkalarni raqamlab chiqish zarur. Ekskursiyada individual matn yozilgan kartochkadan foydalanish har bir gidning o`z huquqidir(malakasi, bilimidan qat`iy nazar)».

Mikrofondan foydalanish. Ekskursiya muvaffaqiyati ko`p hollarda mikrofoniga ham bog`liq. Avtobusdagi mikrofondan foydalana olmaslik, nosoz mikrofon gid tayyorgarligini puchga chiqaradi. Shuni yodda tutish kerakki, kuchaytiruvchi vosita orqali eshitilayotgan ovoz tembri ko`pincha tushunarsiz va xirillab chiqishi mumkin. Ba`zida t, p, s, sh, ch harflarida ortiqcha jarang paydo bo`ladi.

Mikrofondan foydalanishda yuzaga keladigan kamchiliklarni qo`yidagicha bartaraf etish mumkin: a) aniq artikulyatsiya; b) nutq tezligini pasaytirish; v) mikrofonni ovoz havosi bosimiga bir maromda saqlab turish kerak.

Avtobusda har xil turdagi mikrofonlar o`rnatilgan. Gid ekskursiya boshlanishidan avval, guruh yig`ilmasidan, haydovchi yordamida mikrofon ishlashini tekshirishi zarur (bir nechta so`z aytib ko`rish, og`izgacha ushlab masofasini aniqlash...).

Ekskursiya maqsadiga erishish uchun o`qituvchi quyidagi qoidalarni yodda tutishi kerak:

1. Ekskursiya yurish emas, balki mashg`ulotlarning majburiy qismidir.
2. Ekskursiya mavzusini aniqlang, uni o`tkazadigan joyni o`rganing, ekskursiyaning aniq rejasini tuzing.
3. Tasodifiy savollarga chalg`imasdan, ekskursiya mavzusiga qat`iy rioya qiling.
4. Faqat ko`rsatilishi mumkin bo`lgan narsalar haqida gapiring.
5. Uzoq tushuntirishlardan qoching.
6. Talabalarni faqat tinglovchi sifatida qoldirmang, ularni faol mehnatga jalb qiling.
7. Talabalarni yangi nomlar bilan ortiqcha yuklamang.
8. Talabalarning diqqatini kerakli ob`ektga qarata olish.
9. Ekskursiyani vaqtida to`xtata olish.

10. Ekskursiya materialini keyingi darslarda mustahkamlash.

11. Ekskursiya haqida fikr va mulohazalar.

Faqat to'g'ri tashkil etilgan va qat'iy o'ylangan ekskursiyalar ta'lim jarayonida muammolarni muvaffaqiyatli hal qilishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'.Pratov, A.To'xtayev, F.Azimova 5-sinf "Botanika", O'zbekiston 2015.
2. O'.Pratov, A.To'xtayev, F.Azimova, M. Umaraliyeva., 6-sinf "Biologiya", O'zbekiston 2017.
3. O.Mavlonov., 7-sinf "Zoologiya", O'zbekiston milliy ensiklopediyasi 2017.
4. B.Aminov, T.Tilovov, O.Mavlonov., 8-sinf "Biologiya (odam va uning salomatligi)". O'qituvch 2019.
5. A.Zikiriyaev, A.To'xtayev, I.Azimov, N.Sonin.,9-sinf "Biologiya (sitologiya va genetika asoslari)" "Yangiyo'l poligraf servis" 2019.
6. G'afurov, A. Abdulkarimov, J. Tolipova, O.Ishankulov, M. Umaraliyeva, I. Abduraxmonova.,10-sinf "Biologiya" Sharq 2017.
7. G'afurov, A. Abdulkarimov, J. Tolipova, O.Ishankulov, M. Umaraliyeva, I. Abduraxmonova.,11-sinf "Biologiya" Sharq 2018.
8. R.Boqiyev., AL va KHK "Informatika". "Fan va texnologiya". 2012.
9. Сосновський Ю.В., Соколова Т.О. Технология використання комп'ютерних моделей при вивченні медичної біологічної фізики // [Електронний ресурс].
10. Suyunova, G. U., & Usmonov, B. Z. (2021). BIOLOGIYA FANINI O'RGATISHDA AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI O'RNI VA VAZIFALARI. ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES, 2(3), 669-678.
11. Туньян, А. А., Тошпулатов, Х. М., Ибрагимов, Ф. З., Умматов, А. А., Пулатов, А. А., Ашуркова, С. Ф. (2021). Развитие паралимпийского спорта в Ташкентской области. Спорт и социум, 5(14), 76-78.
12. Vladimirovich, G. Y. (2022). PRECEDENT-RELATED NOMINALS: CLASSES AND ORIGINS. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(12), 212-217.
13. Akhmedov, B. A., Askarova, M. R., Xudayqulova, F. B., Tojiboeva, G. R., Artikova, N. S., Urinova, N. S., ... & Omonova, S. M. (2022). PEDAGOGICAL SCIENCE EDUCATION MANEGMENT IN TEACHING SCIENCE OF PEDAGOGICAL SCIENCES. Uzbek Scholar Journal, 10, 529-537.